

1990

100 grafických listov nizozemských, flámských a holandských umelcov 16.–17. storočia z grafickéj zbierky Národné galérie v Prahe, (kat.). Bratislava 1990, nestr.

1993

Rembrandt Harmensz van Rijn, (kat.). Praha 1993, nestr.

1994

Úvaha nad výstavou Georga Flegla. *Dějiny a současnost XVI*, 1994, č. 4, s. 58–59.

1996

Blahodárná invaze umění Orientu. *Ateliér IX*, 1996, č. 11, s. 8.

1997

S ozvěnou starých mistrů: Praha, NG Šternberský palác. 20. 3. – 18. 5., *Ateliér X*, 1997, č. 11, s. 16.

1998

Polarity lovu na příkladech malby 16.–19. století. *Umění a řemesla I*, 1998, č. 1, s. 33–39.

Martina Sošková

Národní galerie v Praze

MEZIVÁLEČNÁ ARCHITEKTURA V HRANICÍCH

Prestože se Hranice během dvacátých a především pak třicátých let stávaly důležitým dopravním uzlem (probíhaly zde silniční a železniční tratě do průmyslové Ostravy i na Slovensko), průmysl zůstal omezen na několik místních závodů.¹ Velký hospodářský a společenský význam měly pro Hranice lázně Teplice nad Bečvou, především od třicátých let, kdy je získala do vlastnictví Ústřední sociální pojišťovna v Praze. Z prosperity lázní těžily Hranice především v oblasti turistického ruchu a stavebnictví. Podstatný byl nejen dostatek pracovních příležitostí, ale i skutečnost, že autory teplických budov byli významní brněňští a především pražští architekti (Kotas, Motka, Vacula, Svoboda, Danda, manželé Oehlerovi, Miniberger, Caivas) a hraničtí stavitelé měli s těmito stavbami i architekty přímý kontakt. Často to byli právě hraničtí stavitelé, kdo teplické stavby realizovali (Alois Jambor, Vladimír Hudec, Josef Vostřez).²

Ačkoliv se lázně Teplice nad Bečvou nacházejí v bezprostředním sousedství Hranic, nebudu se o jejich pozoruhodné architektuře dvacátých a třicátých let podrobněji rozepisovat, protože té už byla věnována dostatečná pozornost.³ Zmíním se o ní pouze tehdy, když bude přímo spjata s architekturou v Hranicích.

V roce 1900 mělo okresní město Hranice 7 456 obyvatel (5 083 národnosti české, 2 373 národnosti německé), kteří bydleli v 619 domech. O dvě desetiletí později, při sčítání v roce 1921, žilo ve městě už 9 303 obyvatel, ale domů bylo pouze 761 a v nich

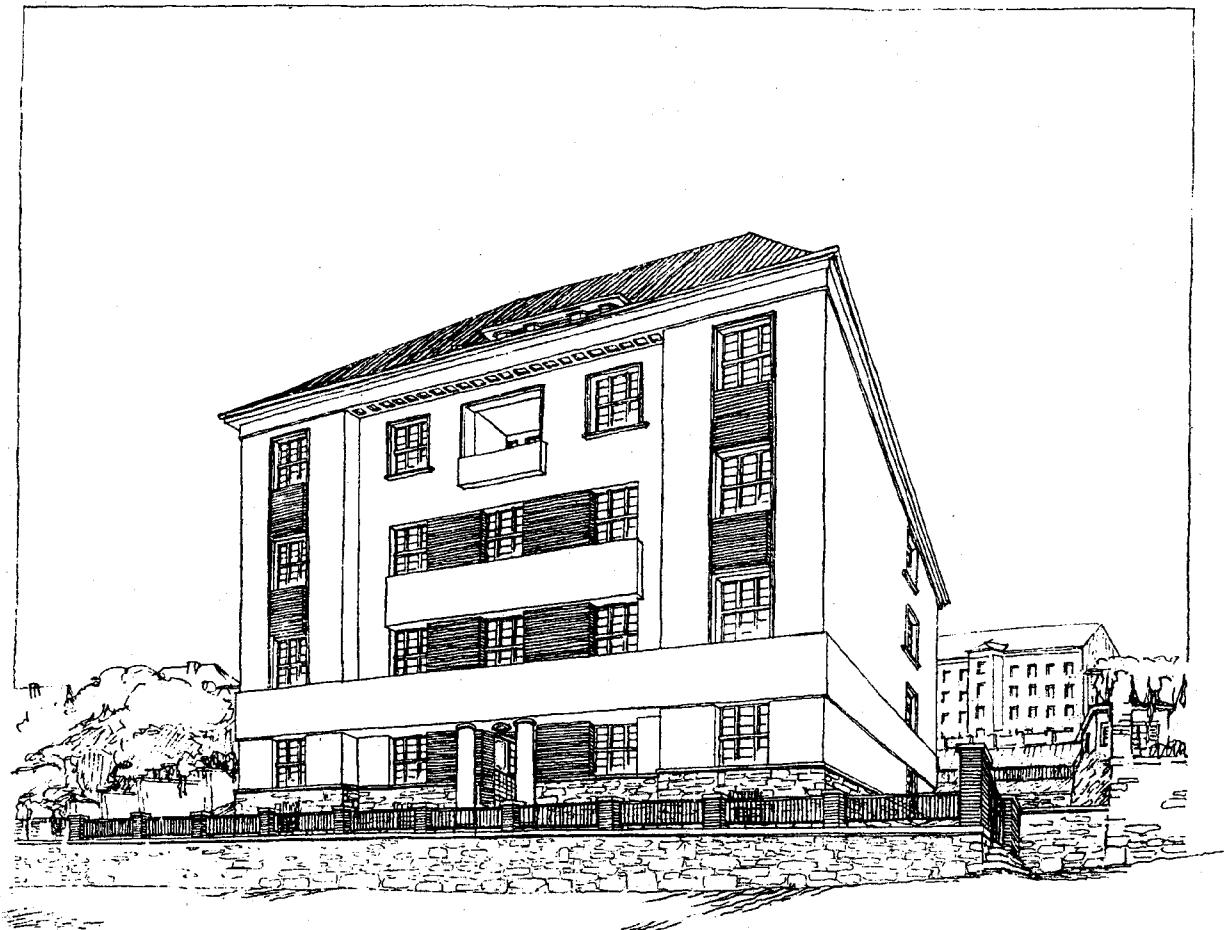
2 099 bytových jednotek. Oproti tomu v roce 1930 mělo město 10 815 obyvatel a 1 044 domů s 2 412 byty. Tyto číselné poměry dokládají, že ve dvacátých letech se výrazně oživila stavební činnost. Během pouhých deseti let bylo postaveno více než dvakrát taklik bytů než za předcházející dvojnásobně dlouhé období. Největší konjunktura ve stavebnictví však zavládla v Hranicích paradoxně až na konci dvacátých a v první polovině třicátých let, tedy v období světové hospodářské krize. Od té doby se stavělo nepřerušeně až do roku 1942, kdy byla další výstavba utlumena podmínkami protektorátu.

Hodnotná architektonická díla vznikají v Hranicích především ve třicátých a čtyřicátých letech, avšak již dvacátá leta plní funkci konstitutivní. Na jejich začátku byly Hranice jedním z mnoha menších moravských měst s pomalu se rozvíjejícím průmyslem a s konzervativní klientelou. Dobře se zde dařilo národnímu slohu, neoklasicistním tendencím, i přežívající geometricky pojaté secesi. Během dvacátých let tyto směry jen pomalu uvolňovaly místo modernější architektuře. Poválečná bída, přídělové lístky, epidemie infekčních nemocí, to vše budou nejspíš příčinou, proč v těchto letech nedošlo v Hranicích k významnějšímu stavebnímu počinu.

Lukrativnost rozvíjejících se blízkých lázní podnítila zavedeného hranického stavitele V. J. Jonáše v roce 1922 ke koupi čtyř stavebních pozemků v údolí Bečvy na okraji Hranic blízko Teplic, aby zde se státní hypoteční půjčkou vystavěl čtyři domy pro lázeňské hosty (Smetanovo nábřeží 792, 793, 794, 795). Plány podepsané Jonášem pocházejí z července 1922. Vily v pojetí variují mezi historicko-eklektickou podobou přežívající secese s četnými romantizujícími prvky lázeňské architektury.⁴

Prvním výrazným průnikem novodobé architektury do dosud poměrně intaktního historického jádra bylo postavení dvoupatrového Perutkova obchodního domu na Žerotínově náměstí 89.⁵ Původní dům vyhořel, byl proto z nařízení města na začátku roku 1922 odstraněn a stavitelem V. J. Jonášem postaven nový, avšak v tradičním konzervativním duchu architektury vähající mezi moderností a tradici. Tento styl plně vyhovoval hranické klientele. Když byl o deset let později na náměstí vystavěn jiný obchodní dům – Beseda, ve stylu moderní zlínské architektury, byla míra tolerance překročena: „Vyjednávání o pronájmu Besedy pro příští rok není dosud ukončeno. Není vůbec zájemců, kteří by byli ochotni... Poukazují na stavebně nemožně provedenou Besedu a na její dnešní vzhled.“⁶ V parteru historického jádra města docházelo ve dvacátých letech i k dalším drobnějším zásahům. Za zmínu snad stojí fasáda s kubistickými prvky projektovaná roku 1923 (dům čp. 4) nebo kubizující projekt z roku 1927 (čp. 74, 75).

Od roku 1923 probíhala výstavba dělostřeleckých kasáren u severního nádraží. Jde o čtyři dvoupatrové monumentální budovy a řadu jednopatrových nebo i přízemních domů pro 108. dělostřelecký pluk. Umělený styl klasicizující monumentální architektury u dalších vystřídaly prvky národního slohu, podobně pražským stavbám Pavla Janáka nebo Rudolfa Hraběte z doby kolem roku 1923. Poslední budova je už puristická. Plány se nezachovaly a do-

1/ Josef Machářek
návrh průčelí Domu vojenských gázistů, Hranice

1925

Archiv stavebního úřadu Hranice

Reprodukce: archiv autora

bová literatura se přes četné zmínky omezuje vždy jen na základní informaci: „Východně od severního nádraží počalo se letos se stavbou dělostřeleckých kasáren, kterážto stavba zřizuje se ohromným nákladem a práce rozvržena na několik let.“⁶⁷

Současně s výstavbou kasáren vyvstala potřeba nových bytů pro vojenské gázisty. Plány, datované do prosince 1925, podepsal architekt Josef Machářek z Olomouce, stavbu provedl hranický stavitel Josef Vostřez. Třípatrová budova (Gallašova ulice 851) stojí na vysokém soklu z neomítaného kamene. Jednoduše řešená fasáda s hladkou omítkou byla mezi okny kombinována s režným zdívem. Uvnitř bylo 9 bytů, každý z nich „vybaven moderním komfortem“, jak se píše v kolaudacní listině.

Pro provinciální prostředí tehdejších Hranic je typické přežívání pozdně secesního stylu. Geometrickou secesí byl ovlivněn především zednický mistr

Josef Ernes, který navrhl a postavil v letech 1923–1924 hlavní budovu na tzv. Staré střelnici (Třída generála Svobody 404) a v roce 1927 dům Rudolfa Sutorého ve Hřbitovní ulici 266. V duchu secese byl postaven i dům v ulici 28. října 125.

Pro Krajskou výstavu Poběžví se město rozhodlo vystavět uprostřed Sadu československých legií hudební pavilon. Navrhl ho přerovský stavitel Alois Pilc.⁸ Na klasické výchozí schéma lázeňského glorietu Pilc působivě narouboval moderní styl oproštěný od zdobnosti a japonizující stupňovitou střechu se zdobnými fiálkami. Alois Pilc je autorem i několika vilek v Teplicích a hranické sokolovny (čp. 880). Její výstavbu provedli v letech 1927–1928 stavitel Vostřez a Kopecký. Puristická stavba s drobnými vertikálními okny spojovanými jedinou dlouhou římsou obsahovala v přízemí tělocvičný sál, předsálí s šatnami a sociálním zařízením, restauraci a byt. V roce 1974 zničil sokolovnu v větší části požár, do dnešní podoby jí uvedl projekt architekta Gajovského z Ostravy.⁹

Na podzim 1927 byla zahájena stavba nové poštovní budovy na Wilsonově třídě (ulice 1. máje 321). Výraznou dvoupatrovou puristickou stavbu ovlivnila cihlová holandská moderna. Návrh pochází od Václava Velvarského z Prahy, prováděcí plány provedl inženýr Hlaváček z Brna a výstavbu (1927–1929) řídil hranický stavitel Jambor.

Do let 1927 a 1928 spadá i výstavba obytných rodinných domů na Smetanově nábřeží a v Teplické třídě, které navázaly na čtyři domy V. J. Jonáše z roku

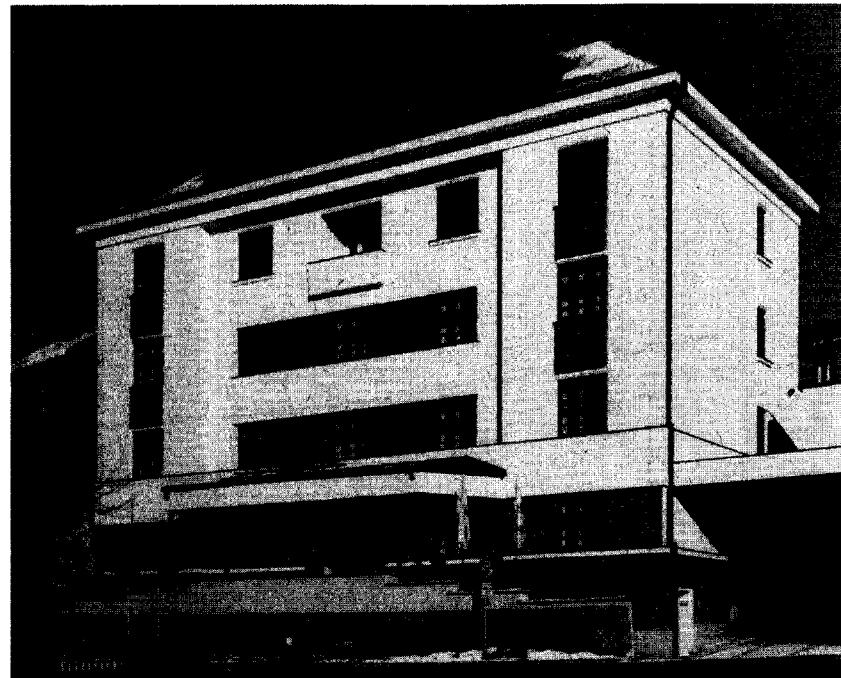
1922. Podílela se na ní většina stavitelů a zednických mistrů, kteří tehdy v Hranicích působili a jsou pravděpodobně i autory plánů. Domy blížící se národnímu slohu přejímají všechny tehdy obvyklé stavební prvky, některé se blíží i kvazifolklornosti lázeňských sanatorií.

jemnými barevnými obkladovými proužky podél oken, na třech sloupech a s šikmo ustupující fasádou přízemí (čp. 125).

Ke změnám dochází i přímo na náměstí. „U příležitosti 80. oslav narozenin prezidentových bylo usneseno vystavět v Hranicích Masarykův kulturní dům, protože

2/ Josef Machářek
Dům vojenských gázistů,
Gallašova 851, Hranice
1925

Foto: Tomáš Pospěch

V době, kdy probíhala výstavba rodinných domů v Teplické třídě, rozšiřovalo se město i opačným směrem. Mezi městem a nádražím se vystavěly první činžovní domy v Nádražní ulici. Pravděpodobně nejstaršími z nich byly rohový nájemní dům pro vojenské gázisty (čp. 1008) a dům přilehající (čp. 1010). Autorem plánů podepsaných v Brně v listopadu 1927 byl architekt Adolf Liebscher. Na stavbě se podíleli stavitelé Josef Vostřez, Valentin Kopecký a Alois Jambor. Nárožní komplex nad vchody ozvláštňuje proložení, do kterého jsou vsazeny plné balkóny se zaoblenými rohy. Vystupující vchod začleněný do osy mezi balkóny působí jako samostatný prvek. Trochu odlišně využil balkóny a vchod i brněnský architekt Bohumil Babánek u dalšího domu pro gázisty, přilehajícího z druhé strany – ulice Jiřího z Poděbrad 1009. Babánek je také autorem dalšího domu vojenských gázistů v Nádražní ulici 1046. Jiné dva řadové činžovní domy vojenských gázistů v této části města (ulice plukovníka Švece, dnes Jaselská 1043, 1044, 12 bytů 1 + 1) byly postaveny podle plánů dalšího brněnského architekta – Sekery. Spolu s ním nesou plány z března 1929 ještě další podpis, ovšem nečitelný (D. K.).

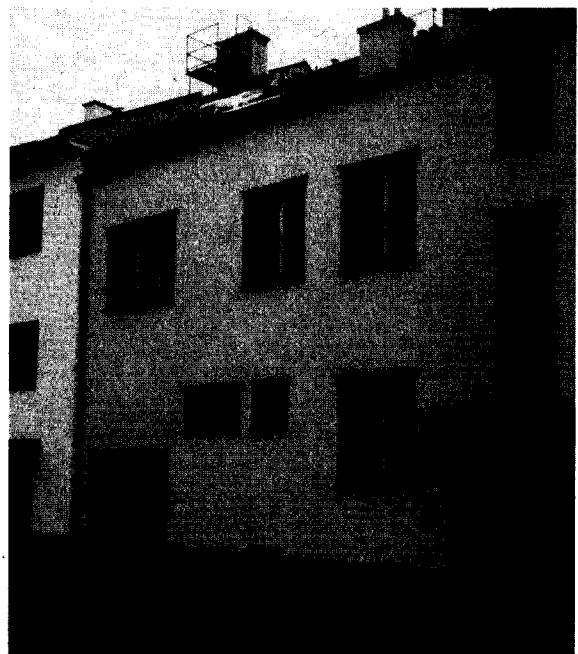
Místní stavitel Josef Vostřez vystavěl v roce 1931 na úzké gotické parcele třípatrový dům pro paní Krčovou (Pernštejnské náměstí 111). Citlivě řešený funkcionalistický dům s rovnou střechou, má oproti okolní zástavbě částečně předsunuté průčelí posazené na nárožní válcový pilíř. V přibližně stejně době byl vystavěn i sousední dům s rovnou střechou, mimochodem první rovnou střechou v Hranicích,¹⁰

Beseda nevyhovuje již svému poslání...¹¹ Stavba finančovaná městem, na tak exponovaném místě, navíc budoucí kulturní středisko – to vyvolávalo spoustu pozornosti i kritiky: „Zřízení kulturního domu je nezbytnou nutností, nemá-li duchovní vývoj Hranic utrpěti v budoucnosti újmy.“¹² Ale po dalších jednáních bylo navrhнуто, aby místo výstavby nového projektovaného Masarykova kulturního domu byla přestavěna Beseda a označena jako Lidový výchovný dům. Tento návrh byl také 15. 1. 1931 přijat. Beseda – společenský sál s restaurací – byla tehdy ve špatném stavu: „Helský má konkurenta. A víte kde? V Hranicích, a dokonce na náměstí. Postůjte chvíli před Besedou, když jdou cestující z dráhy. Při pohledu na tuto branickou rozvalinu již mnohý z nich blaheřecí záslužné činnosti státního památkového úřadu. Zvýší-li se tím v Hranicích cizinecký ruch – je ovšem otázka!“¹³ Ale rekonstrukce se ukázala pro špatný stav budovy nereálná. Firma Baťa, jež měla mít podle dohody s městem v přední části domu svůj obchod, si proto „postavila co nevhodnější přední budovu, avšak na vyřešení zadní, pro město důležitější části domu, nemohla miti zvláštního zájmu... nyní je nutno vlastní Besedu přizpůsobit hotové již přední – Batově – části domu.“¹⁴ Konečně na jaře 1933 přistoupil stavitel Hudec k výstavbě i této části. Otevření Besedy v prosinci 1933 je v místních novinách hodnoceno: „Kavárna se velmi líbí, avšak jest škoda, že po stranách nejsou kavárenské boxy. Jest však ještě dost jiných věcí, na které se při stavbě a zařízení Besedy zapomnělo... u oken, která jsou jen jednoduchá, nejsou ochranné závesy proti vnikání mrazivého větru... kamna nestačí místnost aspoň jen snesitelně vytopenit... také ventilace je naprosto nevyhovující... Jak jsme seznali,

šatna vůbec nevyhovuje. Tyto až zarážející nedostatky, které svědčí o nepromyšlenosti a přílišném chватu při provádění celé přestavby...“ Návrh přední části domu provedla Baťova Zlínská projekční kancelář, jak ostatně napovídá i provedení průčelí a skeletové řešení o modulové vzdálenosti mezi sloupy.

Jakékoli adaptace, opravy průčelí, modernizace obchodů a výkladů, stejně jako vylepšení štítů, jež dodávaly městu modernějšího vzhledu, ale nebyly příliš odvážné, přijímalo obyvatelstvo s pochopením a často i s ovacemi: „Pro zkrášlení města. Městská spořitelna značným nákladem pořídila na svém domě červený neónový nápis, jenž obohatí a zpestří osvětlení náměstí. Bylo by si přáti, aby také ostatní obchodníci použili jako velmi účinné reklamy neonu, který lahodí zraku a zkrášluje město.“¹⁵

Od roku 1932 se přece jen mění stavebnická klientela. Určité nasycení místní poptávky po nových vilách a obchodních domech spolu s pokračující a stále krutější světovou hospodářskou krizí vede k úbytku soukromých zakázek. Velká nezaměstnanost a bída nutí město k organizování veřejně prospěšných staveb, využití nezaměstnané pracovní síly i k různým systémům půjček a úlev. Vystavěla se Be-seda, dům rodinné školy Charlotty Masarykové, provedla vnitřní přestavba radnice. Ve velkém jsou budovány silnice, štěrkové i asfaltové a dláždění městských ulic. Tyto práce měly kromě zajištění pracovních příležitostí a zvelebení města i nedozírný vliv na jeho každodenní život. Redaktor místního týdeníku Přehled si v poněkud jiné souvislosti stěžuje: „Jak známo, smí automobily jezdit městem jen 6km rychlosť. Tento předpis se však nedodržuje. Ať osobní nebo nákladní automobily projíždějí úzkými uličkami branickými – jak bylo soukromě naměřeno – rychlosť až 40 km! Je-li bláto nebo sněhová plískanice, dovede si každý představit, jak vypadá

3/ Arnošt Wiesner

Wienbergerův rodinný dům,

Farní ulice 10, Hranice, 1933

Foto: Tomáš Pospěch

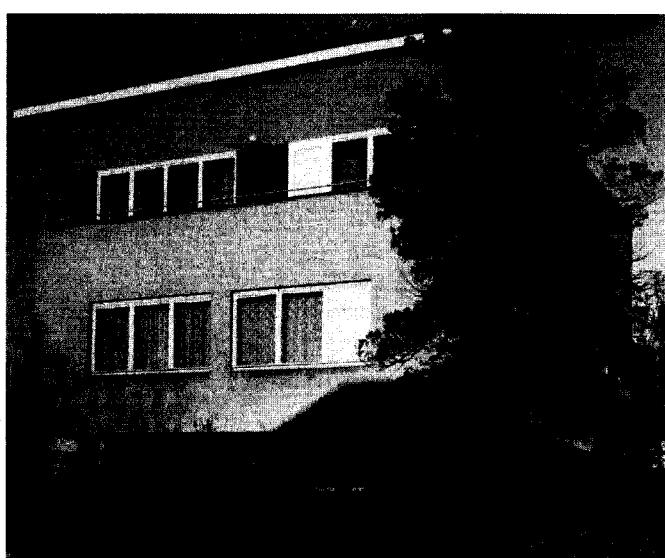
šat nešťastných chodců, zdi domů branických občanů a výkladní skříně obchodníků...“

V období hopodářské krize se opět začalo uvažovat o výstavbě Labsko-dunajsko-oderského průplavu. Mezinárodní úřad práce a studijní výbor Rady Společnosti národů navrhl realizovat tento projekt pro zmírnění následků nezaměstnanosti. V městech nynější Kropáčovy ulice byl projektován přístav k překládání zboží a Hranice se měly stát městem „značné obchodní důležitosti“. Proto byl opět obnoven zákaz staveb v údolí Bečvy. K realizaci projektu však nikdy nedošlo.

V roce 1932 se také stavěla III. a IV. kolej na trati Hranice – Přerov, provázená výstavbou cihlových viaduktů (do 1936). Do tohoto roku také spadá počátek vleklého sporu, zda budou železniční výtopny zřízeny v Krásnu u Valašského Meziříčí nebo v Hranicích. Výtopny byly nakonec postaveny v Krásnu, celý spor je ale dokladem, jak se hraničtí občané i představitelé města snažili o jeho zprůmyslnění.

Pražský architekt Otakar Štěpánek je autorem dvou stejných stroze funkcionalistických řadových domů pro stavitele Jambora (ulice 28. října 127 – Tiskárna Grafema – a Gallašova ulice 175) z roku 1932.

Brněnský architekt Arnošt Wiesner¹⁶ navrhl pro Hranice Weinbergerův rodinný dům (Farní ulice 10), který postavil v krátkém čase od března do října 1933 místní stavitec Vladimír Hudec. Řadový jednopatrový dům má hladkou světlou omítku načervenalé barvy. Neobyčejnou prokomponovaností červeně natřených oken zasazených v rovině zdi a roletových vrat garáže působí velmi sugestivně. Celkový výraz průčelí ještě umocňuje červenými kachličkami obložený

4/ Karel Caivas

Tomancův rodinný dům, Jurikova 246,

Hranice

1938

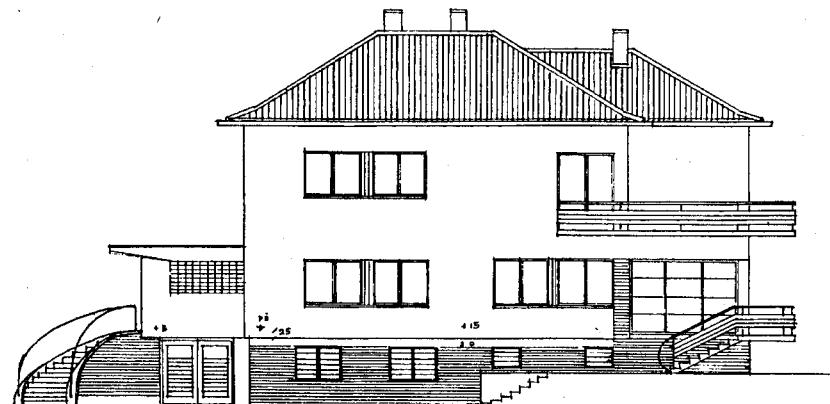
Foto: Tomáš Pospěch

S/ Karel Caivas

1939-1940

Archiv stavebního úřadu Hranice

Reprodukce: archiv autora

sok a okolí dveří. Vnější barevnosti odpovídají některé prvky ve vnitřním prostoru, schodiště a chodby mají červenou xylolitovou podlahu. Právě dominantní užití barevnosti, ve funkcionalismu nevidané, činí tuto stavbu zcela ojedinělou. V pražském funkcionalismu se objevují barevná řešení jen výjimečně, a to až po roce 1934, což je snad dáno předcházejícím odpořem českého kubismu a funkcionalismu k folklórní barevnosti obloučkového národního slohu. Užití barevnosti je však v českém funkcionalismu zmiňováno už dříve, především ve statí Vítka Obretele „O barvě a architektuře“ (1930–31).¹⁷ K emocionálně laděnému funkcionalismu odkazují u Wiesnerova hranického díla obývací místnosti prvního patra se stropem děleným dekorativními dřevěnými trámy bez nosné funkce. V roce 1960 byly přistavěny příčky ve třech místnostech, poslední patro sníženo a změněno na podkroví, původně rovná střecha byla nahrazena sedlovou.

V Kropáčově ulici, kde již stály vily z doby před první světovou válkou nebo z dvacátých let, postavil v roce 1934 Valentin Kopecký pro MUDr. Čeňka Roháče, primáře hranické nemocnice, jednopatrový

funkcionalistický rodinný dům (čp. 817). Plány vypracoval Josef Zlámal, stavitelem ze Vsetína.

Následující rok si na levé straně Bečvy, v dnešním katastru Teplic, nechala MUDr. Š. Klímová z Brna postavit letní vilu. Jak uvádí dobová literatura, při stavbě bylo v Hranicích poprvé použito ocelové kostry, struskových cihel a sololitových desek jako izolace.

Stavební ruch v roce 1936 výrazně poklesl. Pravděpodobně se momentálně uspokojila klientela z řad majetnejších obyvatel. Ovšem v tomtéž roce dokončoval Alois Jambor sanatorium a restauraci Bečva na kolonádě v Teplicích (návrh od Karla Kotase z Prahy).

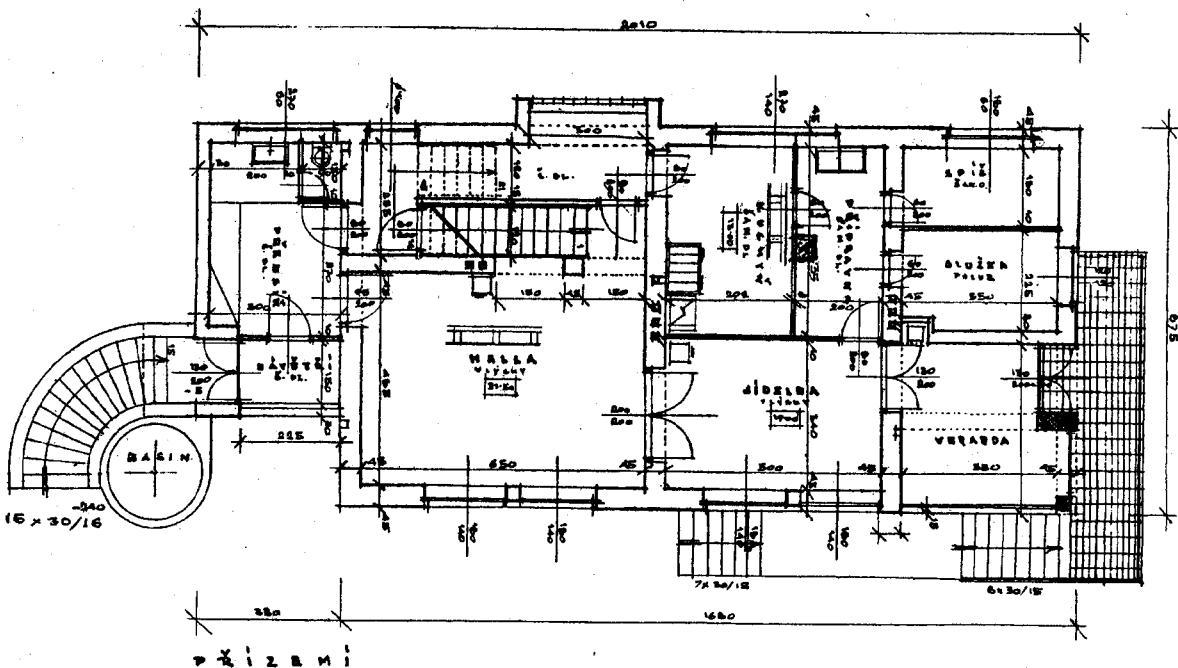
6/ Karel Caivas

*půdorys přízemí Seidlova rodinného domu, Skalní
275, Hranice*

1939-1940

Stavební archiv Hranice

Reprodukce: archiv autora

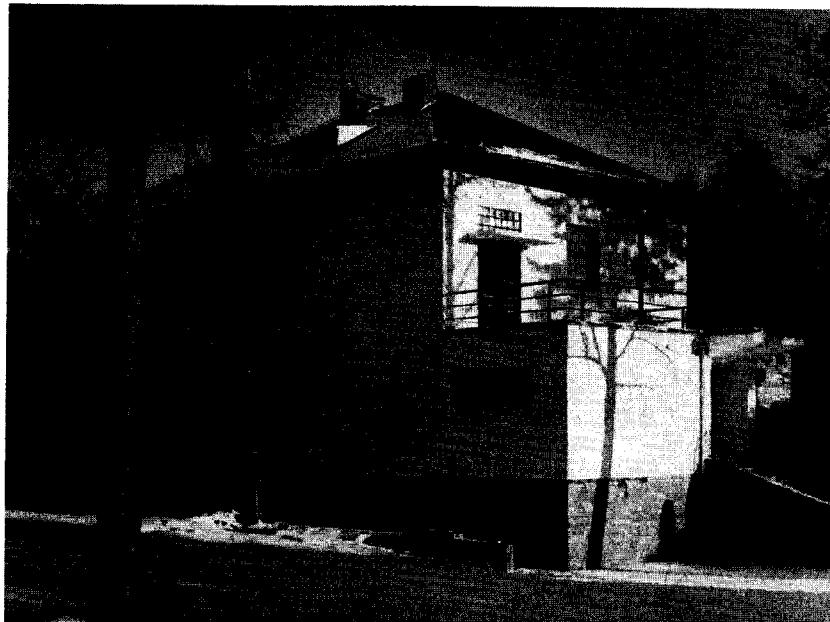
a probíhaly zde práce na řadě dalších projektů. Přímo v Hranicích bylo na zrušeném vojenském hřbitově vybudováno technickou rotou předchozího pluku č. 34 podle návrhu i za řízení majora Procházky mauzoleum obětem 1. světové války: betonový blok na obdélném půdorysu, postupně přecházející v podstavec osazený sochou lva.

Na rok 1936 byla také plánována přestavba hranického severního vlakového nádraží. provedena však byla až o dva roky později do typické, funkcionalistické podoby, s ústřední halou v jednopatrovém budově a s čekárnami, restauracemi a úřadovnami po stranách. Správní budova v komplexu nádražních budov je nápadně podobná domu na Pernštajnském náměstí. Užití kruhových oken, sloupů, osobité kompozice oken, luxferů a dalších prvků na hlavní budově by odkazovalo k architektu Karlu Caivasovi, což by souhlasilo i s dobou architektova hranického působení při četných dalších stavebních

mnímu hladkému průčelí je opačná strana domu, obnažující jeho vnitřní uspořádání, celá z rezných cihel, pročleněná balkóny a vystupujícím schodištěm.

Nejvíce činžovních domů bylo postaveno mezi městem a severním nádražím na náměstí Jiřího z Poděbrad a v Nádražní ulici. Nejpozoruhodnější jsou z této doby dva nájemní domy pro chudé města Hranic postavené na náměstí krále Jiřího z Poděbrad (čp. 1276, 1277) roku 1942 podle projektu bratří Šlapetů z Olomouce. Třípatrové nájemní domy mají střídavě osově řešené průčelí s mírně předstupujícím středovým rizalitem. Kompozice průčelí, ovšem v jednodušší podobě, byla zopakována v šedesátých letech na činžovním domě v ulici Pod lípami 1530.

Nemocnice v Hranicích byla zřízena už v roce 1857. Stala se jednou z nejstarších veřejných nemocnic na Moravě. Už v roce 1922 se začala městská rada vážně zabývat rozšířením stávající nemocnice nebo dokonce vybudováním nové, ale po neúspěšné veřej-

7/ Karel Caivas

Seidlův rodinný dům, Skalní 275,

Hranice

1939–1940

Foto: Tomáš Pospěch

podnicích. Ještě pravděpodobnější je autorství Josefa Dandy, který ve stejné době navrhuje nádraží pro nedaleké Teplice nad Bečvou a rok nato pro téhož investora staví nájemní dům pro železniční zaměstnance (rok 1939, Tovární ulice 1203). Tento ryze funkcionalistický dům s plochou střechou má 12 bytů 1 + 1 uspořádávaných centrálně se schodištěm uprostřed. Krátké prosklené chodby od schodiště k bytům mají stěny z červených neomítaných cihel a velká podélná okna.¹⁸

V druhé polovině třicátých a na počátku čtyřicátých let byla v Hranicích postavena řada činžovních domů. Většina z nich ale patří ke zcela průměrným stavbám, prefabrikovaně a bez invence projektovaných místními staviteli. O to pozoruhodnější je činžovní dům, jenž si nechal postavit továrník Štěpán Heller (Mostní ulice 224). Plány podepsali architekti L. Heinschel a František Smolka, oba z Moravské Ostravy. Z původně předpokládaných dvou činžovních domů byl postaven pouze jeden, a to Vladimírem Hudcem, od května 1935 do října 1938. Kontrastem k velice jednoduše působícímu strohému a unifor-

mé soutěži proběhla až v roce 1935 četná jednání s pražským architektem Jaroslavem Stockarem, který vypracoval podrobné plány s předpokládaným celkovým nákladem 12 milionů korun. Ty však město k dispozici nemělo. Z četných zpráv v místním dobovém tisku je zřejmá řevníost mezi jednotlivými hranickými politickými stranami, jež se stala hlavní příčinou, proč se stavba stále oddalovala. Až po předání stavebního fondu i staré nemocnice v roce 1937 z majetku města do vlastnictví hranického okresu a svěření výstavby nové nemocnice architektům Bedřichu Rozehnalovi a Hubertu Svobodovi z Brna se začaly první stavební práce. Dispoziční řešení nemocnice odpovídalo pravověrně funkcionalistickému řešení úkolu: „co funkce, to samostatná stavební jednotka.“ Výstavbu areálu nemocnice prováděli místní stavitelé Vladimír Hudec (domy pro primáře a sestry) a Josef Číhal ml. (hlavní budova).

Architekt Jaroslav Pelan z Prahy publikoval v knize *Chcete stavět?* půdorys rodinného domu pro blíže neupřesněného hranického stavebníka (1939). Dům nikdy nebyl, pokud je mi známo, realizován.¹⁹

V hranické architektuře tvoří uzavřený celek stavby pražského architekta Karla Caivase.²⁰ Vila JUDr. Stanislava Tomance z roku 1938 (Jurikova ulice 246) byla jeho první a jedna z nejzajímavějších hranických realizací. Protože je pod torzem zachovaných plánů podepsán místní stavitel Vladimír Hudec (1904–1960), který ostatně prováděl všechny Caivasovy práce v Hranicích a okolí, bylo mu dosavadní odbornou literaturou přičítáno i autorství (Pavel Zatloukal). Hudec je sice autorem mnoha rodinných domů (především na Záhoří, rodinný dům na Teplické třídě 711) i domů činžovních (Nevrkluv dům, Teplická třída 446), tato vila však nemá v Hudcově práci obdobu a také jeho příbuzní popírají, že by se k autorství kdy hlásil, a jmenují jiné stavby, zcela nesouměřitelné v kvalitě i pojetí. Dvoupatrová stavba s valbovou střechou vyniká kontrastem subtilního přízemí a masivního prvního patra. Odstraněním funkce nosné zdi v přízemí a vysunutím poloviny do-

bylo raději užito vzhledné omítky neutrální barvy. Hlavní průčelí je nevyvážen vinou velkých sdružených oken do sálu. Navrhujeme rozdelení na tři okna s úzkými pilířky a s vertikálním dělením, čímž se vzhled průčelí uklidní. Jsou-li snad v domě stropy nebo klenby zdobené štukaturou, žádáme o zprávu. Jednali bychom pak se stavebníkem o možnosti zachování této výzdoby...²¹

Dopis (autorem byl vrchní rada správní osvětové služby, podpis nečitelný) je dokladem mimořádného zájmu o zachování vzhledu historického jádra města podle tehdejších metod památkové péče. Proto nebyla povolena ani původně předpokládaná výstavba druhého patra. Všechna tato opatření ale nakonec zcela narušila původní Caivasovy plány, navržené v duchu dobového oprávnění moderní architektury na vlastní výraz, a to i v historickém jádru města. Podle písemných zpráv pamětníků se dům znovu přestavoval za okupace v letech 1943–44, kdy však již byl všeobecný zákaz stavební i projektové činnosti.

8/ Karel Caivas

Maruštíkův rodinný dům

Pod Bílým kamenem, Hranice

1940–1941

Foto: Tomáš Pospěch

mu na pilíři byl vytvořen krytý prostor, jenž propojuje dům s přilehlou zahradou a spolu s arkýřem, lodžií a dalšími prvky svědčí o snaze po modelaci, typické pro všechnu Caivasovu architekturu.

Oblíbené zaoblené rohy průčelí a subtilní sloup nesoucí první patro použil Karel Caivas i při stavbě řadového domu na Pernštejnském náměstí 110. Šlo o Kontribučenskou záložnu v prvním patře s lékárňou v přízemí. Přestože se původně plánovala pouze přestavba, renesanční měšťanský dům byl v natolik nevyhovujícím technickém stavu, že musel být demolován. Na tomto pohledově exponovaném místě se snažil Vladimír Hudec podle plánů podepsaných Caivasem postavit moderní dům, který by nebyl v rozporu s okolní zástavbou historického jádra města a nenarušil přilehlé renesanční podloubí. To je ostatně i oficiální požadavek města: „Nečiníme zásadních námitek proti přestavbě dle projektu, když bude zachováno loubí s jeho klenbou a když vnějšek bude upraven vzhledně, aby nerušil v obraze náměstí. Požadujeme, aby na střešní krytinu bylo použito bladké tašky pálené a aby na průčelí místo obkládaček, které jsou často vtíratě zbarveny,

Karel Caivas také navrhl v letech 1939–1940 rodinný dům ve Skalní ulici 275, tzv. Seidlovu vilu. Pojal ji jako obdélnou dvoupatrovou stavbu s valbovou střechou, soklem z červeného režného zdiva, vytahovanou omítkou a vnějším šroubovitě zatočeným schodištěm. Stejný přístup, snažící se na strohé, emotivně neuspokojivé funkcionalistické pojednoty aplikovat individuálnější prvky, je zřejmý i u Kerbrova rodinného domu (Pod Hůrkou 1065). Karel Caivas ho navrhl již v roce 1938 jako letní, sezónně obývaný dům.

Kerbrova vila byla přímou předchůdkyní Maruštíkovy vily (1940–1941, Pod Bílým kamenem 1268), kterou vyvrcholila Caivasova hranická činnost. Blízká je také Caivasem dříve navržené Polednově vile v Teplicích. Návrh provedl architekt jako monumentální jednopatrovou vilu s valbovou střechou. Zaujme u ní osobitá kompozice oken různých velikostí a tvarek, akcent arkýřového okna, dvou balkónků a hojně užití dřevěných obkladů. V interiéru se zachovala řada původních, Caivasem navržených doplňků, od podlahy, nábytku, osvětlovacích těles až po užití horizontálního topení s rozvodem po domě.

Caivasova orientace k emotivnímu funkcionalismu přechází u některých hranických realizací z konce třicátých let až k rustikalitě blízké dobovým ruralistickým tendencím (především Polednova vila v Teplicích, hranický Kerbrův a Marušíkův dům). Tyto rysy má i vila MUDr. A. Frice (Pod Bílým kamenem 1093), která úzce navazuje na tradici lidového stavitelství. Rokem vzniku (1948) spadá již do jiného období, avšak svým pojetím je ještě spjata s předválečnými ruralistickými tendencemi a zcela se vymyká ostatní poválečné zástavbě.

Všechny uvedené hranické vily emocionálního funkcionalismu byly blízké prostředí a duchu místní klientely. Je proto možné zmínit desítky dokladů, kdy se v následujících letech napodobovaly, ovšem bez citlivého dořešení některých detailů (kopie vily MUDr. Frice od Lubomíra Šlapety v padesátých a šedesátých letech Pod Bílým kamenem, v Teplické ulici a na Skleném kopci).

Architekturu v Hranicích ve dvacátých až třicátých letech našeho století není možné srovnávat s ostatními centry moderní moravské architektury, jako je Brno, Zlín, Znojmo, Prostějov, nebo i Přerov a Ostrava. Přesto má pro Hranice mezinárodní význam a přináší několik důležitých staveb i pro kontext české mezinárodní architektury. Především ve třicátých letech, kdy stavební rozvoj lázní Teplic nad Bečvou kladně ovlivnil i hranickou jinak konzervativní klientelu, se v Hranicích objevuje řada významných českých architektů.

Moderní architektura v Hranicích nemá ucelený vývoj, většinou se objevují pojednělé stavební počiny vynikající úrovně bez vzájemných vazeb. Ve větší míře i určité vývojové ucelenosť je v Hranicích zařazána Karla Caivase. Město a státní správa byly úzce spjaty se Zemskou správou v Brně. Proto většinu plánů veřejných staveb vypracovali brněnští architekti. Od nich často pocházejí i návrhy staveb objednaných klienty z řad hranických židovských intelektuálů, lékařů a právníků. Zde svou roli pravděpodobně sehrála Židovská náboženská obec, orientovaná rovněž na Brno. Baťovou stavbou Besedy je v Hranicích přitomen i příklad zlínské skeletové architektury včetně nosních železobetonových sloupů v šestimetrových rozestupech v interiéru budovy. Místní stavebníci z řad obchodníků se obracejí na projektanty ostravské, olomoucké, pražské, nebo na místní staviteli. Ti až na Aloise Jambora většinou postrádají výraznější invenční i širší rozhled. Pokud jsou navrhovateli stavby, přejímají i v konzervativních polohách šíři vlivy svých nadanějších kolegů a vytvářejí tak stavby nevysoké úrovně. Zdá se, že jen Jambor měl ukončené vysokoškolské vzdělání technického směru i určitý rozhled (jak by snad mohlo dokládat výborné konstruktivismem ovlivněné sanatorium Praha v teplických lázních).²² Do dějin české architektury Jambor vstoupil jako jeden z prvních „baťovských“ architektů dvacátých let, když v roce 1926 navrhl skeletovou budovu tržnice na náměstí Práce ve Zlíně. Věnoval se však převážně pozemnímu stavitelství.*

Tomáš Pospěch

Slezská univerzita, Opava

P o z n á m k y

1. Z roku 1936 známe výčet nejdůležitějších závodů a institucí zaměstnávajících větší množství pracovníků (v závorce uveden jejich počet): firma Antonín Kunz, továrna na vodovody (160), S. Heller, vdova a syn, továrna suken (130), vojenská akademie (94), Ing. A. Jambor, stavitel (70), Lázně Teplice (90), Město Hranice (79), cihelna Czeike (40), stavitel Vladimír Hudec (30), Zemská zbrojnica (24), Osvald Losert, parní pila (20), stavitel Josef Vostřez (20), Valentín Kopecký, stavitel (20). Ve dvacátých letech zde ještě působila továrna na nábytek z ohýbaného dřeva firmy Mundus, zrušená v r. 1923, a továrna na prací stroje a hračky firmy Čejka a Melichar. (A. V. Musiol, Soudní okres hranický, Hranice 1936, s. 50.)

2. Během zpracovávaného období působilo v Hranicích 13 stavitelů (12 samostatných). Na to, že se zde všichni užívili, má nesporně pozitivní vliv právě prosperita lázní Teplic, v minulosti dosud nebyvalý stavební ruch ve městě i ustanovení městské rady z období hospodářské krize, že v Hranicích může stavět pouze místní firma. Významným přínosem pro Hranice byla i zde umístěná početná vojenská posádka.

3. Především Pavel Zatloukal: V. Kollmann - P. Zatloukal, *Moravské lázně v proměnách dvou staletí*. Olomouc 1987.

4. Václav J. Jonáš působil v Hranicích především před 1. světovou válkou a v jejím období. V květnu 1924 vítězí v místních volbách za Národně-demokratickou stranu a stává se starostou. Umírá 7. února 1925. Jeho stavební firmu pravděpodobně přebírá stavitel Josef Vostřez, který u něj pracoval nejpozději od roku 1922.

5. První poválečná přestavba domu na náměstí ale byla provedena už roku 1921 stavitel Kopeckým (čp. 119). Ta to přestavba však výrazněji do vnějšího vzhledu budovy nezasáhla.

6. Přehled V, 1935, č. 52.

7. Na vojenské správě budov v Hranicích jsou dochovány plány až od roku 1948.

8. Alois Pilc (1892–1965) studoval po stavební průmyslové škole Vysokou školu technickou v Brně, kterou nedokončil okolnostmi 1. světové války. Po válce je stavebním technikem u firmy J. Pilc v Přerově, později samostatným stavitelem. Od r. 1948 projektantem ve Stavoprojektu, pak Chemoprojektu v Přerově. Byl autorem projektů sokoloven v Hranicích, Kojetíně, v Uherském Brodu, v Topolčanech, vypracoval návrhy na školy, obytné činžovní domy, rodinné domky v Přerově a okolí, navrhl také pavilóny pro výstavy v Přerově, Kroměříži, v Uherském Hradišti. Autor téměř všech výprav k představení divadelního spolku Tyl v Přerově, několika návrhů scén pro profesionální Hanácké divadlo v Přerově, Kroměříži, Hronově a v Železném Brodě.

9. Podrobněji: *Kulturní kalendář města Hranic*, 1977, č. 6, s. 18.

10. Až do roku 1940, kdy okupační vláda zakázala u novostaveb rovné střechy, jich bylo užito v Hranicích jen několik: dva řadové domy na Pernstejnském náměstí, Wiembergrův dům (Farní 10), Obchodní dům firmy Baťa, Hellnerův nájemní dům (Mostní 244), Dům pro železniční zaměstnance (Tovární 1203) a nakonec některé objekty hranické nemocnice.

11. Přehled I, 1931, č. 5.

12. Tamtéž.

13. Přehled IV, 1932, č. 13.

14. Přehled III, č. 5, 1933.

15. Přehled VI, č. 5, 1936.

16. Arnošt Wiesner se narodil v roce 1890. V roce 1913 ukončil studium architektury na AVU (u Friedricha Ohmanna)

ve Vídni a jeho diplomní projekt byl oceněn státní cenou. Po válce působil ve Vídni a v letech 1919–39 byl architektem v Brně. Pro své židovství emigroval 15. 3. 1939 do Velké Británie, kde se zúčastnil zahraničního odboje. Po válce se do Československa nevrátil, působil jako architekt v Londýně (1945–48), v Liverpoolu (1960–71) a přednášel architekturu na předních britských univerzitách. Zemřel 15. července 1971 v Liverpoolu. (Vladimír Šlapeta: Arnošt Wiesner. Krajské vlast. museum, obl. galerie VU, Olomouc 1981).

17. Rostislav Švácha, *Od moderny k funkcionalismu*. Praha, Odeon 1975, s. 435.

18. Plány bytů přetiskl ve své knize Jaroslav Pelan (J. P., *Chcete stavěti? Co má každý věděti, než začne se stavbou*). Praha 1941, s. 88). Vít Obrtel, *O barvě a architektuře*. (Kwart 1930–1931), přetištěno in: Vít Obrtel, *Vlašťovka, která má geometrické hnizdo* (projekty a texty), Odeon, Praha 1985.

19. Tamtéž, s. 89.

20. Karel Caivas (1897–1976) se narodil v Lanškrouně, vystudoval pražskou Akademii výtvarných umění u prof. Jana Kotéry. Už od dvacátých let navrhoje ve společné kanceláři s architektem Vladimírem Weissem. Spolu navrhují rodinný dům Na Kotlářce 1079 (Dejvice 1927), nájemní domy v Lemberké ulici 27–31 (Žižkov, 1927–28), rodinné domy v Hermelinské 6 (Dejvice, 1934), rodinný dům Pod Habrovou 350 (Hlubočepy, 1934–35), nákladové nádraží v ulici Želivského 2200 (Žižkov, 1934–35? – před 1937) a lesní chatu ve Slapech. Z jeho dalších prací je znám soutěžní návrh části expozice pro pařížský pavilon ČSR (s Josefem Křížem, 1935–36) a řada interiérů (automat v hotelu Palace, 1936, galerie firmy J. R. Vilímek, prodejna látek firmy Josef Barhoň). – Publikováno in: *Architektura*, 1942. Kromě toho se věnuje pedagogické činnosti – působil po boku Theodora Petříka, průkopníka moderního pojetí zemědělských staveb, jako soukromý docent zemědělského stavitelství na české technice v Praze.

Další materiály: Archiv architektury NTM; článek Karla Caivase: *Řešení prostoru prodejen se zřetelem na osvětlování zboží*. *Architektura*, 1942, s. 209; Petr Krajčí: Karel Caivas. *Domov*, 1997, č. 4, s. 24–25.

21. Archiv Stavebního úřadu Městského úřadu v Hranicích.

* Děkuji Rostislavu Šváchovi za cenné rady a připomínky k této studii, kterou jsem psal jako bakalářskou diplomovou práci na katedře dějin umění Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci.

Významné hraničníké realizace v meziválečném období:

Babánek, Bohumil

Nájemní řadový dům, 1928, ulice Jiřího z Poděbrad 1009.
Dům vojenských gázistů, 1928, Nádražní ulice 1046.

Caivas, Karel

Rodinný dům JUDr. Stanislava Tomance, 1938, Jurikova ulice 246.

Kontribučenská záložna (Freibergrova lékárna), 1938–1943 (?), Pernstejnské náměstí 110.

Kerbrův letní rodinný dům, 1938, Pod Hůrkou 1065.

Seidlův rodinný dům, 1939–1940, Skalní ulice 275.

Maruštíkův rodinný dům, 1940–1941, Pod Bílým kamenem 1268.

Danda, Josef

(?) Vlakové nádraží Hranice na Moravě – sever, 1938, Nádražní ulice.

Nájemní dům pro železniční zaměstnance, 1939, Tovární ulice 1203.

Heinschel, L.

Nájemní dům (spolu s Fr. Smolkou), 1935–1938, Mostní ulice 224.

Liebscher, Adolf

Nájemní domy pro vojenské gázisty, 1927, Nádražní ulice 1008 a 1010.

Macharáček, Josef

Nájemní dům pro vojenské gázisty, 1925, Gallašova ulice 851.

Pelan, Jaroslav

Rodinný dům, návrh (nerealizováno), 1939.

Pilc, Alois

Hudební pavilon, 1927, Sad československých legií.
Sokolovna, 1927–1928, Pod Bílým kamenem 880.

Rozehnal, Bedřich

Nemocnice (spolu s Hubertem Svobodou), 1937–1948, Zborovská.

Sekera

Domy vojenských gázistů (spolu s D. K.), 1929, Jaselská 1043, 1044.

Smolka, František

Nájemní dům (spolu s L. Heinschelem), 1935–1938, Mostní ulice 224.

Stockar, Jaroslav

Nemocnice, projekt (nerealizováno), 1935, Zborovská.

Svoboda, Hubert

Nemocnice, 1937–1948, Zborovská.

Šlapeta, Lubomír

Nájemní řadové domy pro chudé města Hranice, 1942, náměstí krále Jiřího z Poděbrad 1276, 1277.

Rodinný dům MUDr. A. Frice, 1948, Pod Bílým kamenem 1093.

Štěpánek, Otakar

Řadový dům, 1932, ulice 28. října 127.

Řadový dům, 1932, Gallašova ulice 175.

Velvarský, Václav

Pošta (prováděcí plány Hlaváček), 1927–1929, ulice 1. máje 321.

Wiesner, Arnošt

Weinbergerův řadový rodinný dům, 1933, Farní ulice 10.

Zlámal, Josef

Rodinný dům MUDr. Čeněka Roháče, 1934, Kropáčova ulice 81.